

LBRIS

We know
books

ADRIAN MIROIU

**JURNAL DE LECTURI
2011 – 2020**

t...

TRITONIC

Tritonic Books

București | 2025

Adrian Miroiu
JURNAL DE LECTURI 2011 - 2020

Copyright © Adrian Miroiu
Copyright © TRITONIC 2025 pentru ediția prezentă.
Toate drepturile rezervate, inclusiv dreptul de a reproduce fragmente din
carte.

TRITONIC

Str. Coacăzilor nr. 5, București
e-mail: editura@tritonnic.ro
www.tritonnic.ro

Tritonic București apare la poziția 18 în lista cu Edituri de prestigiu
recunoscut în domeniul științelor sociale (lista A2) (CNATDCU):
http://www.cnatdcu.ro/wp-content/uploads/2011/11/A2_Panel41.xls

Colecția Sens.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MIROIU, ADRIAN

**Jurnal de lecturi : 2011-2020 / Adrian Miroiu. - București : Tritonic
Books, 2025**

Conține bibliografie
ISBN 978-606-749-829-5

821.135.1

Coperta: Alexandra Bardan
DTP: Ioan Dorel Radu
Editor: Rebeca Cojocar
Comanda nr. SENS 04/2025
Bun de tipar: Mai 2025
Tipărit în România

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări, fără acordul scris
al editorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului
de autor.

CUPRINS

Cuvânt prevenitor.....	7
Note răzlețe	10
Iov – un om din ținutul Uz.....	274
Indice de autori.....	313

NOTE RĂZLEȚE

4 aprilie 2011

În orice societate există o ordine socială. Dar cum de s-a întâmplat să fie așa? Cum poate să apară o ordine în societate?

1. În mod spontan: de exemplu, ordinea pe care o realizează mecanismele de tipul mâinii invizibile.
2. Prin intervenția unui agent extern capabil să exercite autoritate (stat sau altceva – agenții de protecție la Nozick, bandiți sedentari la Olson etc.).
3. Prin acțiunile, îndreptate sau nu în mod conștient în acest sens, ale actorilor implicați.

Cel de-al treilea răspuns e cel mai la modă: vezi Elinor Ostrom, *Guvernarea bunurilor comune*.

[În această carte nu voi da referințe într-un mod riguros academic. Dar referințele vor fi de asemenea natură încât un cititor scrupulos să poată să identifice lucrarea pe care o am în vedere, ba chiar și locul referit din ea.]

14 aprilie 2011

O interpretare la Marx și Engels, *Manifestul Partidului Comunist*. Ei zic așa: piața, caracteristică societății capi-

taliste, este paradigmatică pentru ideea unui mecanism impersonal de reglare a interacțiunilor sociale. Ea presupune – voi folosi aici un termen din teoria alegerii sociale – anonimitatea: indivizii sunt luați ca indivizi, indiferent de identitatea lor; relațiile dintre ei sunt abstracte, impersonale. Iată acest text atât de pătrunzător:

Burghezia a desființat, pretutindeni unde a ajuns la putere, toate relațiile feudale, patriarhale, idilice. Ea a rupt fără milă peștrile legături feudale care-l legau pe om de „superiorul său firesc” și nu a lăsat altă legătură între om și om decât interesul gol, decât neîndurătoarea „plată în bani peșin”. Ea a înecat fiorul sfânt al extazului pios, al entuziasmului cavaleresc, al sentimentalismului micului burghez în apa înghețată a calculului egoist. Ea a făcut din demnitatea personală o valoare de schimb și în locul nenumăratelor libertăți dobândite și chezașuite de hrisoave ea a pus *unica* libertate, lipsită de scrupule, a comerțului. Într-un cuvânt, ea a pus, în locul exploatării voalate de iluzii religioase și politice, exploatarea deschisă, nerușinată, directă și brutală. Burghezia a despuiat de aureola lor toate activitățile până atunci venerabile și privite cu smerenie. Ea a transformat pe medic, jurist, preot, poet, om de știință în muncitorii ei salariați.

Burghezia a smuls vâlul duios-sentimental ce acoperea relațiile familiale și le-a redus la o simplă relație bănească.

În societățile tradiționale, ce fac legile și regulile? – Ele disting între persoanele din societate, spun care e rolul fiecăruia. În societățile moderne ce fac legile și regulile? – Ele definesc drepturi și obligații pentru agenți abstracti, anonimi.

În particular, pentru cazul societății capitaliste, Marx și Engels zic așa: oamenii sunt identificați prin valoarea lor

în bani peșin. Banul este instrumentul prin care oamenii se diferențiază între ei, iar identitatea lor e suma de bani pe care o posedă.

21 aprilie 2011

Azi am citit Platteau, „Behind the Market Stage Where Real Societies Exist”. Întrebă el: de ce facem apel la reguli morale? Ar fi cel puțin două motive.

1. Pentru a furniza soluții la problemele de acțiune colectivă, cu niște costuri mai mici.
2. Pentru a produce cooperare, fără însă a da naștere unor efecte secundare de neîncredere.

Deci: în societățile moderne, în care statul e un actor fundamental, ele sunt a) substitute pentru regulile statului – legile – atunci când indivizii internalizează, de exemplu, considerațiile referitoare la bunurile publice; b) o formă de legitimare suplimentară a acțiunilor statului (când indivizii considera că legea exprima binele public).

Ce e un comportament moral? Acela în care te porți așa cum ai vrea ca ceilalți să se comporte. (Întrebare: faci asta necondiționat, sau doar dacă ceilalți efectiv răspund acestei așteptări?) Morala cere anonimitatea: adică regulile să se aplice la fel tuturor.

Ce are în comun morala cu celelalte mecanisme de aplicare a regulilor? – Aceasta e o întrebare esențială. (De pildă: ca și statul, religia și biserica, constrângerile morale: a) oferă pedepse și recompense uriașe (rai, iad); și b) asigură monitorizarea eficientă: Dumnezeu vede tot, de aceea nu poți să devii blatist (să free-ride), să înșeli.) Dar, repet, costurile sunt mult mai mici și, în plus, dete-

riorarea regulilor morale și slăbirea eficienței lor sunt mult mai lente.

22 aprilie 2011

Plecând de la Platteau, am găsit o definiție, care îmi place, a încrederii. Vezi Dasgupta, în *Social Capital. A Multifaceted Perspective*.

Încrederea este așteptarea corectă în legătură cu acțiunile altor oameni care afectează propria alegere a unei acțiuni, atunci când acțiunea trebuie aleasă înainte de a putea monitoriza acțiunea celorlalți.

25 aprilie 2011

Tot plecând de la Platteau, un articol care merită: Litwak, „Legality and Market Reform in Soviet-Type Economies”, 1991. Litwak pune trei condiții asupra legalității: a) să conștie într-un set consistent de norme; b) să existe convingerea oamenilor în stabilitatea lor și în faptul că c) ele sunt aplicate în mod eficient.

O implicație poate surprinzătoare este următoarea: o societate în care nu există cooperare, în care toți membrii ei sunt blatiști (= free-riders) este una care poate fi stabilă! Cu alte cuvinte, dacă o astfel de societate e evoluționar stabilă, mutanții nu rezistă în ea, dispar. Cine sunt mutanții: de ex., cei care sunt onești (= care sunt fraieri). Altfel zis: o societate coruptă e stabilă, e una în care există un cerc vicios – dacă vrei să trăiești trebuie sau să dai, sau să primești mita, sau ambele.

Litwak zice că trebuie să privim societățile de tip sovietic în contextul modern, al existenței pieței. Societățile de tip sovietic sunt încercări de a înlocui mecanismul orizontal al pieței cu structuri ierarhice, verticale, birocratice. În acest sens, zice el, planificarea economică (și nu numai!) are un rol central.

Or, dincolo de teorie, în funcționarea reală a acestor societăți se observă că pentru a îndeplini planul era nevoie de apariția – pe orizontală – a unor relații personale între managerii întreprinderilor socialiste, alături de relațiile personale – pe verticală – cu șefii. Iar ca lucrurile să meargă, era nevoie de încredere între ei. Or, cum apărea și se menținea aceasta? Prin două mecanisme: reputația fiecăruia și avantajul mutual din continuarea tranzacțiilor.

Piața neagră din socialism era destul de extinsă și era ilegală. Ca urmare, în relațiile personale nu existau mecanisme legale de a-i pedepsi pe cei care trișau. De aceea, era nevoie să se nască alte reguli de a stabili cea piață. Regula principală era aceea de a o face personalizată: aveai legături doar pe baze personale. Aceste legături se întindeau printr-un fel de asemănări de familie peste tot, dar în fiecare tranzacție particulară era nevoie de personalizare.

Vezi bancul din perioada aceea: PCR se citea nu Partidul Comunist Român, ci: Pile, Relații, Cunoștințe. Bancul era foarte serios, căci el spunea că partidul avea de fapt acest rol, de a facilita aceste legăturile personale.

Nomenklatura era definită prin această rețea de relații. Dar în același timp ea funcționa ca o birocrație. (Deci conta cum erai promovată, cât de mare era biroul tău etc. – și asta nu doar în ierarhia partidului, cei plătiți; ci și de exemplu în întreprinderi, cu toate birourile și comitetele

de partid care funcționau în ele!). Atenție! În socialism birocrația nu funcționa doar conform reglementarilor, ci și conform ordinilor politice – ceea ce crea de sus până jos încălcarea legalității. (Sau nu, nu neapărat încălcarea ei, ci în primul rând se creau comportamente de evitare a legalității!)

În plus, apare și mecanismul prin care întreprinderea oferea, în mod diferențiat însă, stimulente personale. Ca director sau secretar de partid aveai prioritate la cabana de la munte, la biletele de sindicat, puteai influența cine primește apartament la bloc și puteai fi vedetă, ca sprijinitor al echipei locale de fotbal. Litwak consideră că aceste stimulente sunt arbitrare. Eu aș zice că nu. Sunt arbitrare, dar în timp ele devin rutiniere, apar reguli în acest sens!

În socialism corupția era inevitabilă. De ce? – pentru că în socialism era bun comun (common good) orice, și evident căutai mijloace de a-l exploata. Aveai la întreprindere de construit ceva, luai și pentru acasă câțiva saci de ciment.

Implicații pentru tranziție: se poate spune că iată, există deja piețe și deci putem trece ușor la sistemul de piață capitalistă. Dar!

- 1) Am văzut că și în socialism funcționau piețe, dar asta în afara legalității. De aceea, problema nu e doar să introduci noi piețe, ci să faci ca cele vechi, moștenite, să fie consistente cu legile pe care le dai. Ce fel de legi trebuie să dai încât să corespundă practicii existente sau să fie ușor de asimilat? Cum să construiești un sistem de stimulente care să fie acceptat? Căci dacă nu faci asta, atunci nu ai nicio șansă. (Și așa s-a întâmplat.)
- 2) Piețele erau personalizate. Dacă nu le depersonalizezi, le transformi în mafii.

Un mecanism de a asigura respectarea legii era cel al câștigării încrederii. Dar o procedură prin care nu o câștigi e aceea de a nu îți respecta promisiunile – de exemplu, schimbând mereu regulile, ceea ce se face prea mult la noi. Instabilitatea e dușmanul creării încrederii.

3 mai 2011

De la poetul Iuvenal: *quis custodiet ipsos custodes?* (nu știu pe unde am găsit zilele acestea referirea la acest binecunoscută sentință). Cine ne păzește de cei care trebuie să ne păzească? – aceasta este întrebarea din miezul tuturor studiilor politice.

8 mai 2011

Citesc teza de doctorat scrisă de M. Chiffa, *Neo-instituționalism și schimbare instituțională. Studiu de caz: apariția nivelului regional în România*. Citez câteva susțineri ale autoarei:

Procesul de aderare al României la Uniunea Europeană a favorizat crearea unui executiv puternic, a unei echipe centrale care să gestioneze procesul în detrimentul altor instituții politice, ca urmare a obligațiilor de a implementa aquis-ul, de a raporta la Bruxelles, de a negocia. Pentru a transpune cele 80000 de pagini de legislație europeană în legislația națională, statul român (ca și alte state est-europene) a inițiat un mecanism rapid de preluare a aquis-ului comunitar, având în vedere că existența acestei legislații era o condiție necesară pentru aderare. Dar respectivul mecanism, de preluare

rapidă, fără a implica procedurile normale de discutare a respectivelor legi în parlament, a ridicat întrebarea dacă constrângerile europene nu au făcut mai mult rău decât bine procesului de consolidare a democrației în țările est-europene ...

La nivelul Uniunii Europene cadrul actual european favorizează executivele. Prim-miniștrii, cabinetele și birocrăția administrativă au devenit actori dominanți în democrațiile europene în defavoarea altor instituții, în special a legislativelor. Un număr de schimbări din politica domestică precum și din mediul internațional au facilitat o anumită transferare a puterii parlamentelor spre executive datorită faptului că majoritatea muncii este făcută de prim-miniștrii și de cabinetele lor, împreună cu administrația birocratică, precum și datorită capacității guvernelor de a controla agenda parlamentului, de a determina ce legi trebuie luate în considerare. Astfel, controlul parlamentelor asupra executivelor este mai degrabă aparent decât real în sistemul contemporan politic european. Dacă guvernul invocă standardele UE ca rațiune pentru un cadru de guvernare centralizat, pârgghiile administrative pot să împiedice dezvoltarea unei dezbateri asupra formelor de guvernare și administrare ale țării.

Acest lucru se întâmplă și în România. Complexitatea legislației europene, presiunea timpului, lipsa de experiență a birocraților români, lipsa expertizei au făcut ca să nu fie înțeleasă necesitatea construirii unui nivel intermediar între nivelul local și nivelul național și astfel luarea deciziilor și controlul managementului în domeniul politicii de dezvoltare regională să rămână la nivelul național iar modelul centralizat birocratic să se perpetueze.

9 mai 2011

Blaga, *Orizont și stil*, două mici observații. Prima: stilul caracterizează și instituțiile sociale. Iar construcția lor nu e una conștientă, ele nu sunt efecte ale unor acțiuni intenționate ale actorilor. Zice Blaga:

O operă de artă, o idee matematică, un precept moral, o instituție socială sunt fapte, care intră în posesia deplină a sensului lor numai ca momente în ordinea unei intenționalități conștiente.

Ispita de a personifica (o ispită, i-aș zice, animistă) e la lucru aici: cum aceste rezultate, inclusiv instituțiile sociale nu sunt rezultatul unei acțiuni conștiente, ele trebuie să fie totuși efecte ale unui actor. (Vezi aceeași schemă de raționament criticată de cei care îl privesc la modul serios pe Adam Smith, cu argumentul lui al mâinii invizibile; de ex., vezi Nozick, *Anarhie, stat și utopie*.) Și acum începe delirul: sunt propuși mereu actori care să dea seamă de fenomene sociale reale. Căci nu poți să îți imaginezi că ceva poate să apară și dacă nu este rezultat direct al acțiunii unui actor.

La Blaga: dacă o instituție socială nu e rezultat intenționat, atunci trebuie să fie totuși rezultat al unui actor. Care actor? – inconștientul, care – oarecum personificat fiind – acționează intenționat. „Inconștientul își creează singur un orizont spațial, cum melcul își clădește casa de var.”

Eu aș fi vrut să interpretez orizontul spațial la Blaga ca un fel de cadru meta-constituțional care prezidează structurile care creează instituții. Nu se pot construi instituții fără un asemenea cadru; iar caracteristicile acestuia determină felul în care ajung să se formeze creațiile spirituale, materiale și instituționale. Pe toate le are Blaga

în vedere! – de exemplu, spune în alt loc cu limpezime că alcătuirile sociale poartă de fiecare dată o pecete: „La baza așa-numitului sentiment spațial specific al unei culturi sau al unui complex de creațiuni spirituale, individuale ori colective, stă, după părerea noastră, un orizont sau o perspectivă, pe care și-o creează inconștientul uman, ca un prim cadru necesar existenței sale”.

A doua observație. Blaga respinge ideea ca poți înțelege totul la nivelul culturii, iar nu la cel al individului. Sunt locuri în care Blaga pare individualist. (Deși el cred că de fapt e foarte colectivist – v. celelalte volume din trilogie!). Critica pe care o face sufletului culturii – ca entitate („metafizică”) scoasă din buzunar pentru a explica diverse, e după mine exemplară. Mă întreb doar de ce nu a avut aceleași standarde și în privința inconștientului (în primul rând a celui colectiv! – imaginat de el alături de cel individual). Nu mă pot abține să nu citez foarte pe larg:

Teoria despre sufletul culturii. Potrivit acestei teorii, pe cât de sugestivă, pe atât de vagă, orice cultură e efectul unui „suflet cultural”. Cultura (stilul) posedă o existență de putere elevată, care, ontologic vorbind, nu depinde de indivizi. Nu indivizii sunt aceia care creează cultura, ca un obiect modelat după plac, ci cultura, ca un subiect suveran, se realizează ea însăși cu o necesitate organică, prin indivizi. Indivizii sunt simple organe ale unui mare subiect cultural (stilistic). Ceea ce la Kant era „conștiința în genere”, la Fichte „eul absolut”, la Hegel „Ideea”, este după teoria de față „sufletul cultural”: un subiect mai presus de indivizi, chiar dacă nu cuprinde pe toți indivizii lumii, cum e cazul „eului absolut” la Fichte, sau cum e cazul „conștiinței în genere” la Kant, ci numai indivizii unei regiuni istorice sau geografice, mai mult sau mai